

BİLGİNİN ANLAMİ TÜRLERİ VE KAYNAKLARI

1. Bilmenin Anlamları

Felsefe, hayatın gündelik akışı içinde sahip olduğumuz veya yapıp ettiğimiz şeylerle ilgili sorgulamalar yapar. “Bilgi” gündelik hayatta en çok kullandığımız kelimelerden biridir. Onu çoğu kez istediğimiz şekilde, düşündüğümüz veya amaçladığımız şeyi başkalarına aktarmak için kullanırız. Ancak “bilme” kelimesini her kullandığımızda aynı türden şeyleri kastetmeyiz. Genel olarak felsefe özelde epistemoloji, “bilmenin” günlük kullanımına daha yakından bakarak anlamlarını, kullanım farklılıklarını ve belirsizlikleri ortaya koyar.

Var olduğumu, iki elimin olduğunu, şuada bilgisayarın karşısında oturduğumu, önümdeki duvarın beyaz olduğunu, güneşin odamı aydınlattığını, akşam olunca eve gideceğimi, çocuklarımın beni beklediğini, dünyanın yuvarlak ve yüzlerce yıldan beri var olduğunu, Türkiye’nin başkentinin Ankara olduğunu ve $5 \times 2 = 10$ olduğunu bildiğimden hiç şüphem yoktur. Yüzmeyi, bisiklet sürmeyi, satranç oynamayı, çivi çakmayı, Topkapı müzesini, Bertrand Russell ve R. Tayyip Erdoğan’ın kimler olduğunu, yalan söylemenin kötü olduğunu, kanun önünde eşitliğin iyi olduğunu ve daha birçok şeyi bildiğimden de hiç şüphem yoktur. Ancak bu bildiklerimin her birinin farklı olduğunu biraz yakından bakarak anlayabilirim. İki elim olduğunu bilmemle satranç oynamayı bilmem, Russell’ı bilmemle $5 \times 2 = 10$ olduğunu bilmem hiç de aynı görünmüyor. Bu bilgiler elde edilişleri, ilgili oldukları alanlar, türleri ve kesinlikleri açısından farklıdır. Ancak benim öncelikle üzerinde duracağım şey, bu kullanımlardaki anlam farklılığıdır.

Günlük hayatta biz, bilmeyi farklı anlamlarda kullanırız. “Önümdeki duvarın beyaz olduğunu biliyorum” dediğimde burada “bilmek” “yanlış”a karşı olarak kullanılmaktadır yani o, “önümdeki duvarın beyaz olduğu doğrudur” anlamına gelir. Oysa yüzmeyi, çivi çakmayı, Topkapı müzesini veya Russell’ı bilmek, yanlışla karşı bir kullanım değildir. Yani onların doğruluğundan ya da yanlışlığından bahsetmiyor sadece yüzmeyi bilmede olduğu gibi bir yetenekten (ya da beceriden) ve Topkapı müzesini bilmede olduğu gibi onu görmekten bahsediyoruz. Bu ifadelerde bilginin üç farklı anlamda kullanıldığı görülür: (i) nasıl’ın bilgisi, (ii) tanışıklık ya da muhatap olma bilgisi ve (iii) önermesel bilgi. Epistemoloji, bu anlamların tümüyle ilgilenmez. Bunlar içinde sadece biri, epistemolojinin alanına girer: önermesel bilgi.

Nasıl’ın Bilgisi ve Tanışıklık Bilgisi

“Bilme” kelimesini bazen bir şeyi yapma becerisine sahip olduğumuzu ifade etmek için kullanırız. “Yüzmeyi biliyorum”, “bisiklet sürmeyi biliyorum” veya “sandalye yapmayı biliyorum” şeklindeki kullanımlarda bilgi, bir şeyi nasıl yaptığımızı bilmektir. Bunları bildiğimizi, yaparak gösterebiliriz. Bu tür bilgilerimize “nasıl’ın bilgisi” (knowing how) ya da “ustalık bilgisi” adı verilir. Bu bilgi, tek başına veya zorunlu olarak bilişsel bir başarının, bir zihin çabasının ürünü değil bedensel bir yatkınlığın ifadesidir. Bu, zor matematik işlemlerini çabucak çözmeye olduğu gibi zihinsel bir yeteneğin veya yatkınlığın ürünü de olabilir.¹ Gilbert Ryle, nasıl’ın bilgisine (“İngilizce biliyorum” örneğindeki gibi) bir dili konuşma ve anlama becerisi ile makam ve melodi bilgisini de ilave eder ve onları yeteneğe dayalı

¹ Timothy Williamson, “Twenty Epistemological Self-profiles”, *A Companion to Epistemology*, editör: Jonathan Dancy, Ernest Sosa ve Matthias Steup, Wiley-Blackwell, Malden, MA 2010, s. 203. T. Williamson ve J. Stanley, “Knowing How”, *The Journal of Philosophy*, sayı: 98, 2001, ss. 411-44.

bilgi olarak tanımlar.²

Platon, *Theaetetus* diyalogunun başında ayakkabı ustasını örnek vererek nasıl bilgisinin bilme türlerinden biri olmakla birlikte bilmenin anlamı ile ilgili olmadığını söyler ve onunla çok fazla ilgilenmez.³ Aristoteles ise birçok eserinde bu konuyu ele alır ve bilgileri sınıflarken nasıl'ın bilgisine özel bir yer verir. Aristoteles, bilmenin bu türüne poetik bilgi adını verir. Poetik, bir şeyi yapma ile ilgili bedensel veya zihinsel yeteneğe sahip olan kişinin bu yeteneğini maharete çevirmesi ile elde ettiği bilgidir. O, zihnin bir erdemidir ve epistemen yani zihnin teorik işleyişinden farklıdır. Bugün teknik bilgi de denilen bu bilme türü Aristoteles'e göre bir şeyi aklın yardımı ile meydana getirme yetisidir. Bu nedenle onu, ortaya bir ürün çıkaran (prodüktif) bilme şeklinde de tanımlayabiliriz.⁴

"Bilme"yi bazen daha farklı bir şekilde, bir kişiyi tanıdığımızı veya bir yeri gördüğümüzü ifade etmek için kullanırız. "Cadde üzerindeki alış-veriş merkezini biliyorum", "Sokrates'i biliyorum", "senin o gün yaşadıklarını biliyorum" veya "Chris Rea'nın Blue Cafe şarkısını biliyorum" şeklindeki kullanımlarda ise daha önce gittiğimiz bir mekânla, tanıdığımız bir kişiyle, dinlediğimiz bir şeyle, dokunduğumuz bir eşya ya da şahit olduğumuz bir olayla ilgili konuşuruz. Bilmenin bu türüne ise "tanışıklık bilgisi" (knowledge by acquaintance) adı verilir.

Tanışıklık bilgisi, tanış olmayı ifade eder. Türkçede bilme, bu anlamda nadiren kullanılmasına rağmen Arapçada ('arefe) ve İngilizcede (know) sıklıkla kullanılır ve bir kişinin bir şeyle veya kişiyle karşılaşmış olduğunu ifade eder. "Cadde üzerindeki alış-veriş merkezini biliyorum." dediğimizde burada bilme, daha önce orada bulunduğumuzu ifade eder. Tanışıklık bilgisine sahip olma, bilgi sahibi olduğumuz şeyle yüz yüze geldiğimizi gösterir. Tanışıklık bilgisi, kişilerle ilgili olabildiği gibi nesnelere, tarihi şahsiyetler, sesler veya mekânlarla ilgili de olabilir. Bir kimse İstanbul'la veya çileğin tadıyla ilgili bir tanışıklık bilgisine sahip olabilir. Bu kişi İstanbul'da bulunmuşsa veya çileği tatmışsa bir tecrübe sonucu bilgi elde etmiştir fakat bu, önermesel bilgi değildir. Önermesel bilgiler, İstanbul'u görmeden veya çileği tatmadan da sahip olabileceğimiz bilgilerdir.⁵

Bertrand Russell, bütün algı, bellek, içebakış hatta nasıl'ın bilgisinin de temelde tanışıklık bilgisine dayandığını ileri sürer. Platon'un olduğu gibi Russell da algının bizzat kendisinin önermesel anlamda bilgi olmadığını düşünür. Bu, aslında hayvanların bilgisini insanlarınkinden ayırır. Hayvanlar da duyu verilerine sahiptir ancak onlar algıladıkları şeylerin farkında değildirler.⁶ Tanışıklık bilgisi olmadan elde edeceğimiz bilgi türleri de vardır. Çıkarımsal ve şahitliğe dayalı bilgilerimiz, tanışıklık bilgisine dayanmaz. Russell'ın verdiği örneğe bakarsak Çin İmparatorunu hiç görmememe rağmen onunla ilgili birçok şeyi öğretmenimden ya da kitaplardan öğrenebilmem, tanışıklık bilgisi olmadan bazı şeyleri bilebileceğimi gösterir.

Tanışıklık bilgisi, bilmeye konu olan şeyle "yüz yüze gelme" sureti ile elde edilir. Bu nedenle bu anlamıyla bilme, "tanıma" veya "tanışma" anlamında kullanılır. Ancak bu tanıma, sadece görme duyusu ile değil tüm diğer duyarımızla olabilir. Hatta bir kişinin üzüntülü halinden etkilenme veya bir şarkı söylenirken zevk alma durumunda olduğu gibi duygusal olarak tanıma da olabilir. Fakat bu durumda şu soruya cevap vermek gerekir: Tarihi bir şahsiyetle ya da gitmediğimiz bir yerle ilgili olarak tanışıklık bilgimiz olabilir mi? Russell'ın algı, bellek ve içebakışla tanışıklığa geçme düşüncesinden hareket edersek gitmediğimiz yerle ve tarihi şahsiyetlerle ilgili tanışıklık bilgisine sahip olabileceğimizi görürüz. Meydandaki büyük heykeli görerek veya Paris'e ait resimlere bakarak bunlar hakkında tanışıklık bilgisine sahip olabiliriz. Tanışıklık bilgisini belirginleştirecek en önemli nokta, onun dolaysız

² Gilbert Ryle, *The Concept of Mind*, Barnes & Noble, New York 1969 (ilk baskı 1949), ss. 54, 265.

³ Platon, *Theaetetus*, 147e.

⁴ Aristoteles, *Metafizik*, çeviren: Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul 1996, 1064a. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çeviren: Saffet Babür, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, 1140a.

⁵ Noah Lemos, *An Introduction to the Theory of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge, New York 2007, s. 3.

⁶ Platon, *Theaetetus*, 164b. Bertrand Russell, *Felsefe Sorunları*, çev.: Vehbi Hacıcadıroğlu, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1994, ss. 42-43.

(immediate) olarak duyu verilerine gelmiş olmasıdır.

Önermesel Bilgi

Çağdaş epistemolojide üzerinde en çok durulan sınıflamalardan biri, önermesel bilgi ve önermesel olmayan bilgidir. Önermesel bilgi, “S p olduğunu biliyor” şeklinde ifade edilen bilgi türüdür. Önermesel bilgi olgularla veya doğru ve yanlış olma ihtimali bulunan önermelerle ilgilidir. “Dünya güneş etrafında döner” ya da “Sezar, bir cinayete kurban gitmiştir” dediğim zaman iki doğru önermeden ve örtük olarak bunları bildiğimden bahsetmiş olurum. Bunlar, olguda var olan ya da bizim var olduğunu düşündüğümüz durumlara ait bilgilerdir. Bilme ile ilgili örtük durumu ortadan kaldırdığımızda bunlar, “dünyanın güneş etrafında döndüğünü biliyorum”, “Sezar’ın bir cinayete kurban gittiğini biliyorum” şeklini alır. Bu nedenle bilmenin bu türüne “-diğini bilme” (knowing that) bilgisi adı verilir. Bu örneklerde bilme, önerme olarak ifade edildiği için “önermesel bilgi” bazen de olgularla ilgili olduğu için “olgusal bilgi” adını da alır.⁷

“Cumhuriyet 1923’te ilan edilmiştir” dediğimizde burada bilinen şey, “Cumhuriyet 1923’te ilan edilmiştir.” cümlesidir. Bu cümle bir önermedir. Cümle ve önerme farklı şeylerdir. “Kitabı bana ver.” bir cümledir fakat bir önerme değildir. Önerme, olgu durumlarını ifade eder. Örneğin “Yiğit, kitabı Alper’e verdi.” Bir olgu durumunu ifade eder. Bir cümlenin önerme olması için onun zihnin dışındaki bir durumu temsil etmesi gerekir. “Zihnin dışındaki bir durumu temsil etme”, “zihne uygun olmak”tan farklıdır. Çünkü önerme doğru ya da yanlış olabilir. Bugüne kadar gerçekleşmemiş ancak gerçekleşmesi mümkün olan durumları ifade eden cümleler de önermelerdir. “Hz. Musa İstanbul’dadır.” gibi gerçekleşmesi mümkün olmayan ancak zihnin dışında bir olgu olarak düşünebileceğimiz durumları betimleyen cümleler de önermedir. Önermeler, zorunlu ya da zorunsuz olarak yanlış ve doğru olabilecek yargılar içerir.

Her cümle, içinde yargı, tasdik veya inanç barındırmaz. “Bilgi nedir?”, “Acaba kızmış mıdır?” gibi soru cümleleri bu türdendir. Bunlar, bir olguyu betimlemedikleri için önerme değildir. Diğer taraftan aynı anlamı ifade eden farklı cümleler vardır. “Muallime, talebelerine nasihat ediyor” ile “bayan öğretmen öğrencilerine öğüt veriyor” cümleleri birbirinden farklıdır. Fakat bunlar aynı önermedir. Çünkü her ikisi de bir olguyu farklı cümle ile anlatır. Önermelerin bir olguyu temsil ediyor olması göz önüne alındığında her iki cümlenin aynı olguyu anlatması nedeniyle bunlar aynı önermedir. Farklı dillerdeki aynı anlamı ifade eden cümleler için de bunu söyleyebiliriz. “Teacher advises to her students.” (Bayan öğretmen, öğrencilerine öğüt veriyor) İngilizce ifadeyi de göz önüne aldığımızda bunlar farklı cümleler olmakla birlikte aynı önermedir.⁸

Önermelerin doğru ya da yanlış olması, bir kimsenin inancının bir olguya karşılık gelip gelmemesiyle ölçülür. Bir cümlenin doğruluğu ise dilin kullanım kurallarına uygun olup olması ile ölçülür. Yanlış önermeler, doğru cümleler olabilir. Örneğin “Dünya düzdür.” doğru bir cümle fakat yanlış bir önermedir. Çünkü dilin kurallarına uygun olmasına rağmen olgusal gerçekliğe sahip değildir. Bazen “Hava ne kadar sıcak!” gibi cümleler yanıltıcı olabilir. Bu tür cümleler bir önerme gibi görünmez. Ancak açık bir şekilde onların bir olguyu betimlediğini görülür ve bu nedenle önermedirler. Bu nedenle bir cümlenin önerme olup olmadığını olgusal bir durumu betimliyor olması ile anlarız.

Çağdaş felsefede önermesel bilgi, genel olarak “S p olduğunu biliyor” şeklinde gösterilir. S, bilen özne, p ise önerme ya da bilinen durumdur. Bazen bu ifade sembolik olarak *Bsp* (*Ksp*) şeklinde de ifade edilir.⁹ Ancak burada p’nin iki anlama geldiğine dikkat etmek gerekir. p, hem olguyu hem de önermeyi ifade eder. p olgusu, p önermesinden farklı bir şeydir. p önermesinin p olgusuna dayandığı düşünülür. Bu nedenle ikisi de p ile gösterilir.

⁷ Fumerton 2006, s. 1. Audi 1999, s. 273.

⁸ Lemos 2007, s. 2.

⁹ Nicholas Rescher, *Epistemology: An Introduction to the Theory of Knowledge*, State University of New York Press, Albany 2003, s. 13.